

GENERAL DE GAULLE'ÜN TÜRKİYE'Yİ ZİYARETİ (25-30 EKİM 1968) *

İSMAİL SOYSAL

Em. Büyükelçi

GİRİŞ

Fransa'nın büyük devlet adamı de Gaulle 1968 Ekim ayı sonlarında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Böyle bir şey tarihte ilk kez oluyordu. Görünüşte bu, Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın bir yıl önce Fransa'ya yaptığı ziyaretin karşılığı idi. Ama, aynı zamanda, beşyüz yıllık Türk-Fransız ilişkilerinin çerçevesi içinde, 1867'de Sultan Abdülaziz'in Fransa'yı ziyaretinin, geç de olsa, bir iadesi sayılabilirdi.

Olayın üzerinden henüz 19 yıl geçmiş olmasına karşın, onun Tarih Kurumumuzda bir Konferans konusu yapılması doğru muydu? Kanımca doğru idi, çünkü yüzyılımızın büyük devlet adamlarından biri olan de Gaulle'ün Atatürk Türkiye'sinin geleceğine olan inancı, Türk-Fransız ilişkilerine verdiği önem ve gelecekteki işbirliği için getirdiği mesaj bir an önce değerlendirilmeliydi.

Böyle bir değerlendirme için kuşkusuz ziyaret sırasında yapılan açıklamalar, ortak bildiri, Türk, Fransız ve yabancı basınında yorumlar her zaman kolaylıkla bulanabilecek kaynaklardı. Ancak ben, o dönemde Dışişlerinin bir mensubu olmak itibarıyla, dosyaları okumak ve görüşmelere katılan meslektaşlarımla konuşmak, onların düşüncelerini öğrenmek fırsatını da buldum.

Türk-Fransız ilişkilerinin temelini, ara sıra görülen sarsıntılar ne olursa olsun, iki ülkenin jeopolitik konumları, değişmeyen ortak çıkarları, hemen hemen her alanda geniş bir işbirliği potansiyeli oluşturmaktadır. Ayrıca, bunun gerisinde bir dostluk geleneği vardır. Bu mütevazı incelemenin, de Gaulle'ün başlatmak istediği, ancak olaylar ya da bizim tereddütlerimiz yüzünden gerçekleşmeyen, gerçekleşmediği içindir ki, 1973-84 döneminde bir bunalım içine giren Türk-Fransız ilişkilerinin nesnel biçimde ele alınmasına yardımcı olacağına inanıyorum.

* Türk Tarih Kurumu'nda 24 Nisan 1987'de verilen Konferansın metni

DE GAULLE'ÜN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Charles de Gaulle 1890'da Lille de doğmuştur. Soylu, dine bağlı, milliyetçi ve okumuş bir ailenin çocuğudur¹. 1910'da ünlü Saint-Cyr Harp Okulundan subay olarak çıkınca Albay Pétain (daha sonra Mareşal)'in emrine verilmiştir. 1914-18 savaşında üç kez yaralanmıştır. 1921'de Harp Okulunda askerî tarih hocalığı yapmış, sonra çeşitli görevlerde bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı başladığında albaydır. Ordunun modernizasyonu, özellikle zırhlı araçların önemi üzerinde incelemeler yapmış, girişimlerde bulunmuştur.

1940 Mayısı başlarında Almanya'nın Fransa'ya saldırdığı sırada, de Gaulle henüz kurulabilen zırhlı tümenlerden birinin başına getirilmiştir. Almanlar her taraftan hızla ilerlediği bir zamanda o kendi kesiminde karşı hücumu geçmiştir. Ama Fransız ordusu çok geçmeden çökecektir. Bu arada de Gaulle tuğgenarallığe yükseltilmiş ve 5 Haziran'da Paul Reynaud kabinesinde Savunma Bakanlığı müsteşarlığına getirilmiştir. Hükümetinin emriyle, İngiltere ile birlik kurulması konusunda Churchill'in önerisi doğrultusunda Londra'da temaslar yapmıştır. Ancak, Reynaud kabinesi çekilmek zorunda kalıp yerini mütareke yanlısı Mareşal Pétain'e bırakacağı sırada uçakla 17 Haziranda, artık dönmek üzere, Londra'ya geçmiştir. Çünkü o dışarıdan bir kurtuluş savaşı başlatmağa karar vermiş bulunuyordu.

18 Haziran'da BBC'den tarihe "18 Haziran çağrısı" olarak geçen direniş çağrısını yapmıştı. Böylece Özgür Fransa (France Libre) eylemi başlamıştır. Almanlarla mütarekeyi imzalayan Mareşal Pétain Londra'daki bu yiğit general için: "kadirşinas Fransa bir gün ona başvuracaktır" diyecektir. Churchill de, zor bir adam olarak gördüğü de Gaulle için anlarında "işte Fransa'ya lider olacak adam" diye düşündüğünü yazacaktır.

1943 Mayısında Cezayir'de Milli Kurtuluş Komitesini kuran de Gaulle Fransa kurtarılınca 25 Ağustos 1944'de Paris'e girmiş, Komiteyi 1944 Kasımında Geçici hükümet durumuna getirmişti. Bu hükümetin başında 1,5 yıl kalan de Gaulle, parti oyunlarından usanarak, 1946 yılı başında çekilip, ertesi yıl Fransız Halkı Topluluğu (Rassemblement du Peuple Français) partisini kurmuştu. De Gaulle bu dönemde bağımsızlık ve millî birlik temalarını kullanacak, ama siyasal bir görev almayacaktır. Partisi

¹ De Gaulle'ün yaşam öyküsü, düşünceleri, siyasal çalışmaları ve kitapları vb. konusunda bkz. "De Gaulle", Collection Génies et Réalités, Hachette, Paris 1973.

1951 seçimlerinde çoğunluğu sağlayamayınca, kimi taraftarları ayrılacak, o da siyaset sahnesini terkedecektir.

Cezayir'de 1954'de başlayan Kurtuluş Hareketi 1958'de Fransa'da tehlikeli bir bunalım yaratınca Cumhurbaşkanı Coty onu hükümeti kurmakla görevlendirmişti. De Gaulle 1959 Eylülünde başkanlık sistemine dayanan bir anayasayı halk oylamasıyla kabul ettirerek V. Cumhuriyeti kurmuş, kendisi de ilk Cumhurbaşkanı seçilmişti. 1959-62 dönemde Cezayir uyuşmazlığını çözüme kavuşturan de Gaulle, daha sonra tüm sömürgelerin özgürlüğü hareketini (décolonisaton) başlatacaktır.

De Gaule Savaş yıllarından beri uluslararası alanda Fransa'nın Anglo-Saksonlar önündeki eşitsizliğine razı olmayarak, Batının büyük devletlerden biri olduğunu kanıtlamak istemiştir. Sovyetler Birliğinin Batıyı tehdit ettiğini bildiği için NATO'yu benimser. Ama ona ABD'nin egemen olduğu inancıyla, Fransa'nın kaderinin başkasının iradesine bakılmayacağını açıklamaktan geri durmaz. 1958'de Atom silâhları konusunda ABD ve İngiltere ile üçlü bir işbirliği sistemi önerir, ama sonuç alamaz. Bu arada Fransa'nın silâh sanayiini hızla geliştirir ve 1959'da nükleer silâhlara dayanan bir vurucu güç (force de frappe) oluşturur. 1966 yılında da Fransa'yı NATO'nun askeri kanadından çıkarır. Artık Sovyetler Birliği ile Anglo-Saksonlar arasında Fransa'yı bir denge unsuru gibi gösterir ve Doğu-Batı ilişkilerinde bir yumuşama (détente) politikası gütmeye başlar. Hatta, Brejnev'in 1968'de Çekoslavakya'yı istilâ etmesi bile onu bu yolundan caydırmaz. Ortadoğu politikasında Araplara anlayış gösterir. Nitekim, 1967'de İsrail'in Araplara saldırısına karşı çıkarak, İsrail'in saldırgan ve hükmedici (dominateur) olduğunu söyler. Aynı yıl Kanada'yı ziyaretinde Fransızca konuşan Kanadalıları adeta ayrılığa özendirerek "yaşasın özgür Québec" (Vive le Québec libre) demesi Kanada hükümetini kızdırır ve Anglo-Sakson dünyasında geniş tepkiler uyandırır. Ancak onun bu çıkışı sonuç vermiyecektir.

1965'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ancak ikinci turda kazanan de Gaulle'e karşı sol muhalefet de yavaş yavaş güçlenmeye başlamıştır. Artan grevler ve 1968 Mayısında geniş öğrenci hareketleri onu sarsacaktır. Ertesi yıl Yörel Yönetim ve Senato reformu konusunda bir halk oylamasında çoğunluğu sağlayamayınca 28 Nisan 1969'da çekilir, köşküne kapanır, anılarını tamamlar ve ertesi yıl 80 yaşında ölür².

² De Gaulle 1924-1938 döneminde askeri konularda dört kitap ve Fransa'nın kurtuluşundan sonra da, iki dizi içinde, anılarını yazmıştır.

De Gaulle yılmaz bir mücadeleci, iyi bir yazar ve sağlam bir ahlâk sahibi idi. Düşünce ve kararında ödün vermezdi. Disipline son denli bağlıydı. Ciddi demokrasiye inanarak meşruiyetten ayrılmadı. 1946'da ya da 1969'da çekilmesi bunu göstermişti. Onun istediği geniş yetkili bir başkanın liderliğinde düzenli bir Cumhuriyetti. Onu gerçekleştirdi ve başında 11 yıl bulundu. Bu rejim ve onun başlattığı bağımsız dış politika bugün de sürmektedir.

ZİYARET ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE FRANSA

Türkiye'de 1965 Ekiminde yapılan seçimleri Adalet Partisi kazanmış, Parlamentoda salt çoğunluğu elde etmiştir. Başbakan Demirel, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'dir. 1966 Mart'ında Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Dış politikada en önemli konu Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs Rumlarının Türklere saldırıları üzerine 1964'de Türkiye Kıbrıs'a müdahaleyi düşünürken, ABD Başkanı Johnson'ın o zamanki Başbakan İnönü'ye yaptığı uyarı Türkiye'de derin tepkiler uyandırmıştır. Geniş ölçüde ABD'ye dayanan bir politika eleştirilmiştir. Bu durumda Türkiye Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. General de Gaulle'ün bağımsız dış politikası da kamuoyunda ilgi uyandırmaktadır. Ayrıca onun Kanada'da azınlıkta olan Fransız kökenlilere özgürlük çağrısı Kıbrıs Türklerinin durumunu anımsattığı için Türkiye'de yankılar yapmıştır. Ancak, Türkiye, NATO'ya sıkı sıkıya bağlı bir devlettir. Bağımsız bir dış politika için Fransa gibi olanaklara sahip değildir. ABD'nin askerî ve ekonomik desteğinden vazgeçemez. Hatta Fransa'nın 1966'da NATO'nun askerî kanadından ayrılmasından, Batı dayanışması bakımından, kaygı duymuştur.

De Gaulle Fransa'sı Türkiye ile ilişkilere önem veriyordu. 1963 Temmuzunda Başbakan Pompidou, Dışişleri Bakanı Couve de Murville ile birlikte, Türkiye'yi ziyareti sırasında ekonomik alanda Türkiye'nin Fransa'ya güvenebileceği belli olmuştu. Aynı yıl 12 Eylülde Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklık Anlaşmasını Ankara'da imzaladığı zaman Couve de Murville bizzat hazır bulunmuştu. 1960'lı yıllarda Türk-Fransız ticareti artmış (Türk dış ticaretin % 6-7'si), Fransa'dan sermaye ve teknoloji transferi başlamıştı. Ayrıca Fransa OECD konsorsiyumu çerçevesinde Türkiye'ye parasal kolaylıklar gösteriyordu. Kültür ilişkileri de geliyordu. Öte yandan, Fransa Kıbrıs sorununda Türkiye ile Yunanistan karşısında eşit uzaklıkta bir politika güdüyordu.

De Gaulle daha 1958'de başbakan iken Türkiye Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e, "Türkiye'nin Ortadoğuda, öbür ülkelerden farklı olarak

tam anlamda tek devlet olduğunu” söylemişti. 1965 yılında güven mektubunu sunmağa gelen Büyükelçi Namık Yolga’ya da, uzun bir geçmişi olan Fransız-Türk dostluğundan sözettikten sonra, Türkiye’nin dünya barışı için vazgeçilmez bir unsur olduğunu, iki ülkenin ilişkilerinin eskisinden daha çok gelişmesini umut ettiğini bildirmişti³. De Gaulle’ün Atatürk’e olan hayranlığı da ötedenberi biliniyordu. Bunu Türkiye’yi ziyareti sırasında açıkça gösterecekti.

GEZİNİN HAZIRLIĞI, PROGRAMI VE DEMEÇLER

De Gaulle dış ülkelere yaptığı gezilerin düzeğine, protokol kurallarına, yapacağı konuşmalara, basındaki yankılarına, kısacası gezilerin parlak geçmesine özen gösterirdi. O nedenle, Türkiye gezisinin hazırlanmasında Paris’teki Türkiye Büyükelçisi Hasan Işık ile Ankara’daki Fransa Büyükelçisi Baron de Juniac büyük titizlik göstermişti. Ayrıca o sırada Quai d’Orsay’ın Enformasyon Dairesi Direktörü Roger Vaurs-ki 1973’de Ankara Büyükelçisi olacaktı-Fransız ve dünya basının Türkiye ziyareti ilgisini artırmasını bilmişti. Bu arada, de Gaulle Paris’te Prof. Melikoff ve Bacqué-Grammond gibi tanınmış türkologları çağırıp onlardan Türkçe, Türk tarihi, Türklerin psikolojisi vb. üzerinde bilgi ve görüş almıştı.

Türk hükümeti Cevdet Sunay’ın 27-30 Haziran 1967’de Fransa’ya yaptığı ziyaretin bir an önce iadesini bekliyordu. Sunay, 9 Ekim 1967’de AET Ortaklık Konseyinin VI. toplantısı için Türkiye’ye gelen Topluluk temsilcilerini kabul ettiği sırada, Fransa’nın Devlet Bakanı Mettecourt’a konuyu açınca, muhatabı, de Gaulle’ün bu ziyareti yapmak istediğini bildiğini, Paris’e dönünce Türkiye’nin dileğini kendisine iletceğini söylemişti. De Gaulle yeni yıl (1968) vesilesiyle Elysée Sarayında yaptığı resepsiyonda o zamanki Türkiye Büyükelçisi Vergin’e, Sunay’ın ziyaretinin anısından sözedince, Büyükelçimiz de “Ekselansınızı bu yıl Türkiye’de ağırlamaktan onur duyacağız” demişti. De Gaulle, “Evet, Kıbrıs sorunu da var, bir az sonra gene görüşürüz” karşılığını vermişti. Bir az sonra salonda Büyükelçimizi bulduran de Gaulle, ona “Türkiye’ye mutlaka gideceğim, bu benim büyük emelimdir. Cumhurbaşkanıya saygı ve selâmlarımı iletin” demeyi unutmamıştı. Vergin az sonra hemen orada bu haberi Dışişleri Bakanı Couve de Murville’e iletmiş, o da ziyaretin 1968’in ikinci yarısında olabileceğini umduğunu söylemişti.

³ İsmail Soysal’ın “L’Empire Ottoman, la République de Turquie et la France” adlı eserde çıkan “Les Relations Politiques Turco-Françaises: 1921-1985” adlı makalesi, s. 587-698, Edition ISIS, İstanbul-Paris, 1986.

De Gaulle'ün sonbaharda gelmesi kesinlik kazanınca, Türk hükümeti bunun Cumhuriyet Bayramı sırasında olmasını önermiş, Paris de bu öneriyi kabul etmişti. Bunun üzerine, de Gaulle'ün eşiyle birlikte 25-30 Ekim 1968'de Türkiye'yi resmen ziyaret edeceği 17 Eylülde basında açıklanmıştı. Program hazırlığı, güvenlik işleri vb. için Fransa'dan Protokol Şefi Bernard Duran başkanlığında bir heyet Cumhurbaşkanlığının özel uçağı ile 13 Eylülde Ankara'ya gelmişti. Türk tarafı programa Ankara ve İstanbul'dan başka, Bursa ve İzmir'in de konulmasını önermiş, İstanbul'da Galatasaray Lisesinin kuruluşunun 100. yıldönümünde, de Gaulle'ün katılacağı bir tören yapılabileceğini belirtmişti. Ancak, Bursa ve İzmir için yeterince zaman olmayacağı anlaşılacaktı. Program üzerindeki temaslar tamamlanınca uygulama için Dışişleri Genel Sekreteri Zeki Kunalalp başkanlığında Bakanlıklararası bir komisyon ziyaret hazırlıklarına koyulmuştu. Bu arada, Türk Ansiklopedisinin 128. fasikülü "Fransa"ya ayrılıp yayımlanmış, PTT de "de Gaulle" hatıra pulu çıkarmıştı.

Fransa Devlet Başkanı ve eşine, yeni Dışişleri Bakanı Michel Debré'den başka, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Bernard Tricot, Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü J.Y. Haberer, Avrupa Dairesi Genel Müdürü J. Tine, Enformasyon Dairesi Genel Müdürü R. Vaurs, Cumhurbaşkanlığı Diplomatik Danışmanı R. Saint-Légier ve Cumhurbaşkanlığında Büyükelçilik Müsteşarı P.L. Blanc eşlik ediyordu. Bu resmi heyet içinde Ankara Büyükelçi Baron de Juniac, Bakandan sonra yer alıyordu. Cevdet Sunay başkanlığındaki Türk Heyetine Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Paris Büyükelçisi Hasan Işık, Genel Sekreteri Zeki Kunalalp, Bakanlık Müsteşarı Sadi Eldem ve Dışişlerinde yüksek memurlardan daha birkaç kişi dahil bulunuyordu. Resmi görüşmeler bu heyetler arasında geçecekti.

Ziyaret arifesinde Cumhurbaşkanı Sunay'ın Türk-Fransız dostluğundan sözeden bir mesajı, 25 Ekimde de Başbakan Demirel'in Türkiye'nin politikasını anlatan bir konuşması Fransız televizyonunda yayınlanmıştı. Ayrıca Hasan Işık Türkiye Radyosunda bir konuşma yapmıştı.

De Gaulle, eşi ve beraberindekileri getiren özel uçak 25 Ekim Cuma günü saat 14'de Esenboğa hava alanına inmiş, konuk Cumhurbaşkanı ve eşi Sunay, Demirel, Çağlayangil ve eşleri, öbür resmi kişilerce karşılanmıştı. Hava alanında, Sunay'ın ünlü konuşunu selâmlayan demecine verdiği karşılıktaki de Gaulle, Türkiye'nin çağdaşlaşma çabalarını izlediklerini, Türkiye'nin önemini ve Türklerin değerini bildiklerini, Fransız-Türk işbirliğini daha çok sıkılaştırmak gerektiğini, iki tarafın politikalarını

yaklaştırmağa hazır olduklarını belirtmiş ve sözlerini Türkçe olarak “ulu ve yiğit Türk halkına bütün kalbimle Fransa’nın selâmlarını sunarım” diye bitirmişti⁴.

Esenboğa’dan Ankara’ya yönelen kortaj ulus meydanına gelince, halk üstü açık otomobil içinde asker üniformalı de Gaulle’ü candan alkışlayıp “yaşa, varol de Gaulle” diye bağırınca, duyulanan de Gaulle beklenmedik bir jestle otomobilden inmiş ve halkın ellerini sıkmaya başlamıştı. Bu da güvenlik görevlilerini şaşırtmış ve telâşa kaptırmıştı.

De Gaulle, Çankaya’da konuk köşküne yerleştikten sonra program gereğince Anıtkabir’e bir çiçek buketi koymuş ve Özel Deftere şunları yazmıştı: “İnsan için şan ve şereflerin en büyüğü milletini yeni bir hayata kavuşturmaktır. İşte Atatürk bunu yapmıştır” (De toutes les gloires Atatürk a atteint la plus grande celle de renouveau national).

O gece Sunay’ın, de Gaulle onuruna Çankaya’da verdiği 100 kişilik resmi yemekte karşılıklı demeçler okunmuş ve ertesi sabah (26 Ekim saat 9.30-12.30) Çankaya’ya da resmi görüşmelerin birincisi yapılmıştı. O gün Demirel’in verdiği öğle yemeğinde gene karşılıklı demeçler okunmuştu. Muhalefet lideri İnönü’nün de davetli bulunduğu bu yemekte, de Gaulle, kendi demecinde onu özellikle selâmlamıştı.

Öğleden sonra, de Gaulle İstanbul’a gitmişti. İstanbul’da o akşam Dışişleri Bakanı Çağlayangil, de Gaulle’ün kaldığı Şale köşkünde konuk Cumhurbaşkanı onuruna bir akşam yemeği vermişti.

27 Ekim Pazar sabahı, de Gaulle Sain-Louis kilisesinde bir âyine katılmış, sonra Beyoğlu’ndaki Fransa Sarayında (eski Büyükelçilik) Fransız kolonisini kabul etmişti. Saat 11.30 da Galatasaray Lisesine gelen Cumhurbaşkanı orada verdiği demeçte, Osmanlı tarihi, bilim ve edebiyatından söz etmiş, 19. ve 20. yüzyılda Batı uygarlığı ilerleyince Türklerin Fransa ile kültür ilişkisini geliştirdiğini, bu arada ünlü Galatasaray Lisesinin açıldığını, daha sonra Atatürk’ün dehası sayesinde bugünkü milli devletin kurulduğunu belirtmişti. Onun “hayatta en büyük yol gösterici bilimdir” sözünü de anımsatan Cumhurbaşkanı, Türk-Fransız kültür ilişkilerinin daha da gelişeceğine inandığını söylemişti.

De Gaulle öğle üzeri Dolmabahçe Sarayı önünde duran Savarona yatıyla boğaziçinde bir geziye çıkmadan önce, Atatürk’ün hayata gözlerini yumduğu bu saraydaki Özel Deftere şunları yazmıştı: “Atatürk artık

⁴ Ziyaret vesilesiyle verilen demeçler ve öbür resmi belgelerin Türkçe ve Fransızca metinleri için bkz. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı 49, Ekim 1968, Ankara.

ölebilirdi, çünkü ışıklar parlıyor, çünkü meşale yanıyor, çünkü ülke ilerliyordu” (Atatürk pouvait mourir, puisque la lumière brillait, puisque la flamme brûlait, puisque le pays était en marche). Gece Başbakan Demirel de Gaule onuruna Dolmabahçe sarayında 700 kişilik bir yemek vermişti.

28 Ekim Pazartesi sabahı de Gaulle Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camiini gezmiş ve öğleye doğru uçakla Ankara'ya dönmüştü. Öğleden sonra Ankara'daki yabancı diplomatik misyon şeflerini kabul etmişti. Daha sonra de Gaulle ve Fransız heyetiyle Türk heyeti arasında Çankaya'da resmi görüşmelerin ikincisi yapılmıştı. Bu görüşmelerden önce iki Dışişleri Bakanı Türk-Fransız ikili ilişkilerini gözden geçirmiş ve hazırlanan Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasını imzaya hazır hale getirmişti.

29 Ekim Salı günü yani Türkiye Cumhuriyet Bayramı sabahı, de Gaulle Fransa Büyükelçiliğinde Fransız kolonosini kabul ettikten sonra, 11.00'de Cumhurbaşkanı Sunay'ı kutlamaya gitmiş ve 14.00'de başlayan geçit resminde hazır bulunmuştu. Bayram vesilesiyle, o akşam Türk radyolarına bir demeç vererek, Atatürk'ün öğütlerine sadık kalan Türkiye'nin ilerlemekte olduğunu ve çağdaş devletler arasında yer aldığını belirtmişti. Ayrıca kendisine gösterilen konukseverliğe teşekkür edip sözlerini Türkçe olarak “yaşasın Türkiye” diyerek bitirmişti. Saat 19.45'de Genelkurmay Başkanının resepsiyonuna gitmiş ve gece Opera'da onuruna verilen opera ve baleyi seyretmişti.

30 Ekim Perşembe günü sabahı kendisine Ankara'nın altın anahtarı verilen de Gaulle 10.30'da Esenboğa'dan merasimle uğurlanmıştı. Uçağı Ankara üzerinde süzülürken gözlerini Anıtkabir'e çeviren de Gaulle, yanındakilere Atatürk'ten ve Türklerden şöyle sözediyordu: “Bir büyük devlet adamının ölümünden sonra bile ülkesinde ne denli etkili olabileceğini siz de gördünüz. Türkler ulusal bağımsızlık duygusuna sahip bir büyük ulustur (Vous avez vu vous-même l'influence exercée par un grand homme d'Etat sur son pays, même après sa mort). Onun bu sözlerini 1974'de Dışişleri Bakanlığı Genel Müdürü bulunduğum zaman bana yazdıran eski Büyükelçi Roger Vaurs, şu izlemine de belirtmişti. “O, bu sözleriyle Fransa için yaptıklarının Atatürk'ünkiler gibi kalıcı olduğuna inancını da dile getirmek istiyordu”.

GÖRÜŞMELER

De Gaulle'ün Türkiye'ye geniş kapsamlı bir öneri, daha doğrusu bir mesaj getirdiği daha Ankara'ya geldiği gün Esenboğa hava alanında söylediği sözlerden anlaşılabilir. Kıbrıs sorununda da çok gerçekçi bir

yaklaşımınla Türkiye'nin tezini destekleyici bir tutum içinde idi. Ayrıca, ikili ekonomik ve kültürel ilişkilerinin en geniş bir biçimde geliştirilmesini istiyordu.

Şimdi çeşitli konuları, verilen demeçler ve görüşmelerde her iki tarafın ileri sürdükleri düşünceler ışığında, gözden geçirebiliriz.

1. Uluslararası İlişkiler:

25 Ekim gecesi Cankaya'daki yemekte Sunay, Doğu-Batı ilişkilerinde siyasal yumuşama (détente) sürecine Batılılar içinde Türkiye'nin de katıldığını, ancak bir kaç ay önce Çekoslovakya'nın Sovyetlerce işgali gözönünde tutulduğunda bu alanda iyimserliğe kapılmanın erken olduğunu belirtmişti. De Gaulle, Çekoslovakya olaylarına hiç değinmeden, şunları söylemişti. "Kuşkusuz içinde buldukları farklı coğrafi, stratejik ve ekonomik koşullar nedeniyle, ülkelerimiz bağlı buldukları ittifaklara (NATO'yu düşünüyor) değişik anlamlar verebilirler. Ancak, her şeyin üstünde kendilerinin sahibi kalmak ve bütün öbür devletlerle kendileri için yararlı ilişkiler yürütmek isterler. Biz Fransızların iki hegemonya (Sovyetler Birliği ve ABD'yi kasdediyor) etrafında bugün Avrupa'yı bölen ve Ortadoğu ülkelerine kadar yayılan iki blok sistemi konusunda kaygılarımız var. Biz Doğu-Batı ilişkilerinde yumuşama, anlaşma ve uluslararası işbirliği (détente, entente et coopération internationale) yanlısıyız. Türkiye'nin de bizim gibi yumuşama, anlaşma ve işbirliği arzu ettiğini sanıyoruz. Daha eski dönemlerde sizin Sultanlarınız ile bizim Hükümdarlarımızın, Kanunî Süleyman ile 1. François'nun, Selim ile Napolyon'un Abdülaziz ile 3. Napolyon'un yapmış oldukları gibi ve Fransa'nın 1921'de Ankara hükümetini, onun sıkıntılı bir anında tanıdığı gibi, şimdi de her iki ülkenin siyasetlerini birbirine uydurmaları için ortada gerekli her şey bulunmakta değil midir?" De Gaulle, Ankara'daki bu buluşmada böyle bir yaklaşmanın düzenlenebileceğini de ayrıca belirtmişti.

Ertesi gün yapılan ilk resmi görüşmelerde Sunay, Türkiye'nin barış ve dayanışma yanlısı olduğunu, savunma ittifaklarını bugün için kaçınılmaz gördüğünü, ancak zümreci bir anlayıştan uzak durduğunu, Fransa-Almanya yaklaşmasının, Avrupa güvenliği bakımından Türkiye'ye huzur verdiğini açıklamıştı. De Gaulle'ün verdiği yanıt şöyle özetlenebilir: Türk görüşü Fransa'ninkine yakın. Fark Coğrafya'dan geliyor. Sovyetler Birliği peykileriyle birlikte güçlü bir uluslararası örgüt kurmuştur. Yarattığı tehdit bugün de sürüyor. Buna karşı kurulan NATO'da egemen güç Amerika BD. dir. Fransızlar Amerikalılara dostluk duyuyor, ama NATO'da onlara bağımlı olmak istemiyor. Biz bugün iki blok arasındaki tehdit dengesinin

çatışmaya dönüşmesini önlemek, yumaşama ve anlaşma yaratmak istiyoruz. Bu politikamız Doğuda da etkilerini gösterdi. Çekoslovakya'ya Sovyet silâhlı müdahalesini kınıyoruz. Böyle bir hareket kabul edilemez niteliktedir. Bu, Doğu blokunun sarsılmaya başladığını gösteriyor. Ancak, Sovyet hareketinin temelinde stratejik nedenler yatıyor. Böyle davranışında Çin'i de hesaba kattığı görüşündeyiz. Yani Sovyetler Birliği, doğuda Çin'in yarattığı bir kaygı varken, Batı karşısında Çekoslovakya'yı elden kaçırmayıp güvenceli durumunu korumak istemiştir. Türkiye'nin güvenlik konularında kendi kararını kendi vermesi doğaldır. Çok müteyakkız olmanızın nedenleri bulunduğunu teslim ediyoruz. Türkiye'nin NATO içinde Fransa'nın sahip olduğu hareket özgürlüğünün aynısına sahip olmadığını da anlıyoruz. Ancak siz NATO içinde milli kişiliğinizi koruyabilirsiniz. Uygun gördüğünüz ölçüde Doğu karşısında "détente" politikası gütmeyi -ki şimdiden buna başladınız- dileriz. Almanların self determination hakkı saklı olmak koşulu ile, bugünkü bölünmüş durumu ve sınırları böylece kalmak zorundadır. Hele Sovyetler Birliği, doğusunda Çin'in yarattığı kaygı varken, birleşmiş ve güçlü bir Almanya'yı kabul edemez.

Daha sonra söz alan Demirel, "Türkiye'nin Atatürk'ten beri Batı topluluğunun bir üyesi olduğunu, ülkenin nazik bir konumu bulunduğunu belirttikten sonra, şöyle demiştir: Türkiye kimsenin emri altına girmek istemez. NATO üyesi olmakla birlikte bunu düşmanlık yaratmak için kullanmıyor. Sovyetler Birliği son zamanlarda Türkiye'nin güneyinde Arap ülkelerine sızmaktadır. Bu Türkiye içi tehdit oluşturuyor. Yumuşama politikasına taraftarız, ama bundan yalnız Sovyetler yararlanır, karşıdakiler zarar görse bunu kabul edemeyiz. Avrupa'nın güvenliği ile Türkiye'ninki birbirine bağlıdır" demişti.

De Gaulle bir kez daha konuya dönerek, şu karşılığı vermişti: "Sovyetler Birliği karşısında Türkiye ile Fransa'nın konumları farklı, ama bu durum siyasetlerimizi uyumlu duruma getirmemize engel değildir. Sovyetlerin Arap ülkelerinde tehlike yarattığı konusunda ise pek açıklık yok. Arap devletleri ona bağımlı olmuş değildir. Ama gene de dikkatli olunmalıdır".

Bu ilk görüşmelerden hemen sonra Demirel konuk Cumhurbaşkanı onuruna verdiği öğle yemeğindeki demecinde-ki metni görüşmelerden önce hazırlanmış bulunuyordu. Doğu ile Batı arasındaki ilişkilere değinerek, barış ve siyasal yumaşamının gereğine inandığını, ancak Çekoslovakya olaylarının ümitleri zedelediğini belirtmiş, durumun yeniden düzelmesi

dileğinde bulunmuştu. De Gaulle, yanıt demecinde, Çekoslovakya ve Ortadoğu konularında iki tarafın görüşünün birbirine uyduğunu söylemişti.

28 Ekimde yapılan ikinci resmi görüşmeler, Tarafların Dışişleri Bakanlarının bir kaç saat önce ikili ilişkiler konusunda yaptığı hazırlık çalışmaları üzerinde geçtiğinden yalnız bunlar ele alınmış, uluslararası sorunlara değinilmemişti.

30 Ekimde yayımlanan Ortak Bildiride ise bu konuda şöyle denilmiştir: Cumhurbaşkanı Sunay ve General de Gaulle, barış ve uluslararası güvenlik yönünden gelişme kaydedilmesinin, devletlerin egemenliği ve içişlerine karışmama ilkelerine bütün devletlerce saygı gösterilmesine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu ilkeler çiğnenerek Çekoslovakya'nın başka devletlerin kuvvetleri tarafında işgali sonucunda Orta Avrupa'da ortaya çıkan durum üzerine eğilmişlerdir. İki Cumhurbaşkanı bu müdahalenin kendilerine gerçek barışı sağlayabilecek yegâne yol olarak görülen "détente" ümidini ciddi surette zedelemiş olduğu kanısındadırlar. Cumhurbaşkanı, Çekoslovakya'nın kendi geleceğini belirleme konusunda özgür olmasını dilemektedirler.

Görülüyor ki, de Gaulle bir ölçüde de olsa, Türkiye'yi Fransa'nın NATO içinde güttüğü bağımsız politikaya çekmek, başka deyişle, ABD çizgisinden bir az olsun uzaklaştırmaya özendirici bir dil kullanmış, ancak Türkiye böyle bir yola giremeyeceğini hissettirmiştir.

Öte yandan Çekoslovakya olayları konusunda Türk tarafı, ABD başta olmak üzere, NATO'nun genel tutumu çizgisinde, bunun siyasal yumuşamaya bir darbe olduğunu ileri sürerken, Fransa Cumhurbaşkanı olayları kınamakla birlikte, onları bir ölçüde mazur göstermeğe çalışmış ve yumuşamanın gene sürdürülebileceğini ileri sürmüştür. Ziyaret sonunda, Çağlayangil'in açıklaması Türk görüşünü yansıtırken, Debré Paris'te yaptığı açıklamada bu konuya hiç değinmemiştir.

Buna karşılık, Ortadoğu'da 1967 savaşı sonrasında Tarafların görüşlerinin birbirine uygun olduğu, BM Güvenlik Konseyinin 22 Kasım 1967 günlü 242 sayılı kararı uygulanarak, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istedikleri Ortak Bildiride belirtilmiştir.

2. Kıbrıs Sorunu

Daha Sunay'ın 1967 haziranında Paris ziyaretinde, de Gaulle Kıbrıs sorununun Adadaki iki topluluğun temel haklarını koruyan hakça ve barışçı yoldan çözüme kavuşturulması dileğinde bulunmuştu. De Gaulle bir ay sonra Kanada ziyareti sırasında, 24 Temmuzda, "Vive le Québec libre, vive

les Français du Canada” (Yaşasın özgür Québec, yaşasın Kanadalı Fransızlar” deyince, Kıbrıs’ta azınlıkta, ama ayrı kişiliğe sahip Türklerin davasına daha çok anlayış göstermesi beklenebilirdi. Nitekim öyle olacaktı.

25 Ekim gecesi yemeğinde Sunay ve ertesi gün öğle yemeğinde Demirel, yatıkları demeçlerde, Kıbrıs sorunu üzerinde, ancak 1967 Kasımında Rum saldırılarına kısaca değinip Tarafların çıkarlarını koruyan barışçı bir çözüm için o sırada BM gözetiminde toplumlararası görüşmelerden umutlu gibi görünmüşlerdi. Oysa, de Gaulle son denli açık ve gerçekçi biçimde “Adadaki Türkler Türk kalsın, Yunanlılar da Yunanlı olsun” (que les Turcs restent des Turcs et que les Grecs y soient des Grecs) demişti. Böylelikle onun gözünde Kıbrıs’taki Türkler ve Kıbrıs’taki “Yunanlılar” anavatanlarının bir parçası gibi idi. Nitekim, Kıbrıslı Rumlar için “grec-chypriote” değil, “Yunanlılar” sözünü kullanmıştı.

26 Ekimde resmi görüşmelerde Sunay bu konuda bir az sonra Başbakanın konuşacağını söyleyince, önce de Gaulle yaptığı konuşmada, şöyle demişti: “Yunan çoğunluğunun Türkleri ezmesini önlemek bakımından BM’nin girişimini destekliyor ve BM Barış Gücünün giderlerine katılıyoruz. Ama bu bir çözüm yolu olamaz. Çünkü sorun tehlikeli boyutlar kazanıp Türkiye ile Yunanistan’ı çatışma durumuna getirebilir. Bu önlenmelidir. Kıbrıs’ta Yunanlılar Yunanistan halkının bir parçası, Türkler de Türkiye Türklerinin bir parçasıdır. Birbirinden çok farklı olan bu toplulukları bir devlet içinde birleştirmek yapay bir şey olur, doğru değildir, sürekli olamaz. Ayrı ayrı yönetimleri olmalıdır. Nasıl Trakya’da bir Türk-Yunan sınırı varsa, Kıbrıs’ta da olabilir. Bu ayırım sınırı için Türk ve Yunan hükümetleri anlaşma yapabilir. Ayrıca, uluslararası, örneğin Büyük Devletlerden (Fransa, İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği) bir güvence de sağlanabilir. Kuşkusuz bu, her şeyden önce sizlerin konusudur. Biz dolaylı olarak ilgiliz. Benim sözlerim de yalnız Fransa’nın görüşüdür”.

Daha sonra konuşan Demirel bu konuda şöyle demişti: “Kıbrıs’ta uluslararası anlaşmalar çiğnenmiştir. Rumlar Türklere karşı insanlık dışı eylemlerde bulunmuşlardır. Biz 1960 Anlaşmalarından önce sizin gibi Adanın ikiye bölünmesini istiyorduk. Kuşkusuz bu en iyisidir. Ancak onu gerçekleştirmek bir başka sorundur. Şimdi ENOSIS’i ve Türkerin bir sömürge halkı gibi yönetilmesini önlemeğe çalışıyoruz. Barışçı yoldan çözüm için BM gözetiminde görüşmeler sürdürülmektedir”.

Ortak Bildiride Kıbrıs konusunda, de Gaulle’ün açık seçik önerisine hiç değinilmemiş, Türk tarafının Adada son durum üzerinde açıklamalar

yaptığı, Fransa'nın da bu konuya önem verdiği ve iki topluluğun haklarını güvence altına alacak bir çözüm biçimi bulunması dileğinde bulunduğu belirtilmekle yetinilmişti. Böylece, de Gaulle'ün görüşmeler sırasındaki sözleri adeta basından gizlenmişti. Çağlayangil, gezi sonunda 30 Ekimde yaptığı açıklamada ise, "... Kıbrıs sorunu üzerinde de durulmuştur. Fransa bu davamıza büyük anlayış göstermektedir" demekle yetinmişti.

Oysa, de Gaulle'ün görüşü, Adanın bölünmesi biçiminde olmasa bile, bir ayırım çizgisiyle ikiye ayrılacak Adada bir konfederasyon kurulması anlamına geldiğine göre, bunun üzerinde durulabilirdi. Kuşkusuz Yunanistan'ın buna yanaşması beklenemezdi, ama bu ona karşı bir silâh olarak kullanılabilirdi. Öyle anlaşılıyor ki, Türk hükümeti, ABD, İngiltere ve BM'in baskısıyla Yunan kuvvetlerinin Adadan çıkartılıp toplumlararası öüşmelerin başlatıldığı bir sırada bu süreci aksatmak istemiyordu. De Gaulle'ün tek kalıcı çözüm olarak ileri sürdüğü düşünce ancak 1974'de Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesiyle gerçekleşecekti.

3. *Türk-Fransız İkili İlişkileri*

Türkiye ile Fransa arasındaki ekonomik, teknik, eğitimsel ve kültürel işbirliği 1962 yılından beri geliyordu⁵. De Gaulle, Türkiye'deki de-meçlerinde bunların daha da geliştirilmesi gereğine değinmişti. 26 Ekimde resmi görüşmeler sırasında, bunun üzerinde pek durulmamıştı. 28 Ekim günü iki Dışişleri Bakanı aralarında belirledikleri konuları saat 17.00'de başlayıp bir saat süren doruk toplantısına getirmişti. Sunay, AET içinde ve Türkiye'ye yardım için OECD'de kurulan konsorsiyum çerçevesinde Fransa'nın desteğine teşekkür ettikten sonra sözü Çağlayangil'e bırakmıştı. Dışişleri Bakanı televizyon sanayii, nükleer enerji, petrol sanayi, turizm gibi alanlarda işbirliği üzerinde durmuş, ayrıca Türkiye'de dışsatıma yönelik sanayi kurulmasına destek istemişti. Bütün bunların incelenmesi için bir program ve takvim hazırlanarak, karma bir komisyon kurulmasını önermişti.

Meslektaş Debré de bunların inceleneceğini, ayrıca Fransa'nın İstanbul'da metro yapabileceğini bildirmişti. Kültürel işbirliği çerçevesinde Trabzon ve Erzurum Üniversitelerine Fransa'dan Profesör göndermeği ve Türkiye'de Fransızca öğretimini geliştirmeği düşündüklerini belirtmişti. Debré ayrıca Türkiye'ye Fransız Caravelle uçaklarının satışı, broks madenlerinin işletilmesi ayrıcalığı, Seyitömer santrali ve Keban Barajı işlerinde Fransız firmalarının ilgisinden söz etmişti.

⁵ İsmail Soysal, op. cit. s. 657.

De Gaulle de bu görüşleri yerinde bulmuş ve şunları söylemişti: “İki ülke arasında bir rekabet yoktur. Türkiye’nin geleceğine güven besliyoruz. Sizinle yalnız dostluk nedeniyle değil, çıkarlarımız nedeniyle de işbirliği istiyoruz. Kalkınma çabalarınızı takdir ediyoruz. Her bakımdan güçlü bir Türkiye’nin bize ancak yardımı dokunur. Başbakanınızı Fransa’da bekliyoruz”.

Ortak Bildiride, ticaretin⁶ son yıllarda gelişmekte olduğu, Keban barajı ve Dalaman kağıt fabrikası için Fransa’nın yaptığı yardımlar belirtilmiş, ekonomik işbirliğinin ve Türkiye’nin AET ile Ortaklık Anlaşması çerçevesindeki bağların daha da güçlendirileceği, mevcut İşgücü (Fransa’daki Türk işçileri) Anlaşmasının gereklerinin yapılacağı, Galatasaray ve Fransızca öğretim yapan öbür liselerin önemine değinilmişti. Teknik ve Bilimsel Anlaşmanın imza edilmesinin sevinci ayrıca vurgulanmıştı.

ZİYARETİN BASINDAKİ YANKILARI

Türk ve Fransız basını, radyo ve televizyonları ziyarete hem geniş yer vermiş, hem de genellikle olumlu yorumlar yapmıştı. Bunda iki devletin enformasyon servislerinin sistemli çalışmasının rolü olmuştu. Ayrıca, program iyi hazırlanmış, düzenli biçimde uygulanmıştı.

Türk basını, da Gaulle’e sevgi ve saygıyı belirtmekle birlikte, NATO içinde bğımsız politika üzerinde ve Çekoslovakya olayları ile siyasal yumuşama arasındaki bağ konusunda iki Tarafın görüşlerinde farklar bulunduğunu vurgulamıştı. Kıbrıs sorununda, de Gaulle’ün Adada iki toplumun ayrılması gereği üzerindeki görüşü ilgi ile karşılanmıştı. Ancak Türk hükümetinin o sırada BM gözetiminde toplumlararası görüşmeleri aksatmamak kaygısı basında genellikle benimsenmişti.

Türk basını hükümetin çeşitli konular üzerindeki tutumuna az çok uygun yorumlar yapmıştı. Bunda Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesinin basına zamanında yeterli bilgi vermesinin kuşkusuz rolü olmuştu. Özellikle Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi günü gününe elde ettiği bilgi ve ip uçlarıyla görüşmelerin gidişini gerçeklere çok yakın biçimde yansıtabilmişti.

Fransız basını, genellikle France-Press haber ajansının haberlerini kullanmıştı. Le monde gibi bazı gazetelerin özel muhabirlerinin yazıları da

⁶ Türkiye’nin dış ticaresinde Fransa’nın payı 1961’de % 3,5 iken, 1967’de % 5,5’a çıkmıştı. OECD konsorsiyumu çerçevesinde Fransa’nın Türkiye’ye yardımı, Federal Almanya ve İngiltere’yi izleyerek, yaklaşık 79 milyon Dolarla 3. sırada idi.

olup biteni bir az daha aydınlatmıştı. Bununla birlikte, Türkiye'yi yeterince tanımayan Fransız basın zaman zaman bir takım temelsiz spekülasyonlardan kendini kurtaramamıştı.

Ziyaret programında, de Gaulle'ün ya da Dışişleri Bakanlarının bir basın toplantısı öngörülmemişti. Yalnız Qai d'Orsay'ın basın sözcüsü Roger Vaurs Fransız basın temsilcilerine bilgiler aktarmıştı. Vaurs'un 28 ekimde resmi görüşmelerden sonra "Taraflar Avrupa ve Ortadoğu'da milli bağımsızlık ilkesine bağlı olarak bir yumuşama sürecini benimsiyor" yolunda verdiği haber daha çok Fransa'nın dileğini gösteriyordu. Nitekim Ortak Bildiride bundan farklı bir anlatım yer almıştı.

Batı dünyası, özellikle Amerika BD basını, de Gaulle'ün Türkiye'de beklediğini bulamadığı yolunda yorumlar yapmıştı. Yorumcular Türkiye'nin NATO dayanışması içindeki yerini koruduğunu belirtiyor, bundan memnunluk duyuyordu.

SONUÇ

De Gaulle, Türkiye'ye yaptığı ziyaretten 6 ay sonra bir reform tasarısı için kamu oylamasında gerekli çoğunluğu sağlayamayınca 28 Nisan 1969'da istifa etmiş, politikadan ayrılmıştı. Yerine Cumhurbaşkanı seçilen Pompidou onun izinden yürüyor, Türkiye'ye karşı dostluk politikası güdüyordu. Demirel'in Fransa'yı ziyareti ise, Fransa'da Cumhurbaşkanı değişikliği ve daha sonra Türkiye'deki siyasal gerginlikler sonucu 12 Mart 1971 askeri müdahalesi olunca gerçekleşmemişti. Böyle bir ziyareti yeni Başbakan Nihat Erim 1972'de yapacaktı. Ancak, de Gaulle'ün düşündüğü geniş işbirliği ve iki Tarafın politikalarında bir uyum sağlama ümidi sönmüştü. Üstelik 1973'de Ermeniler Türkiye'ye karşı kışkırtmalarını Fransa'dan başlatabilecekti. Pompidou'nun ölümü üzerine 1974'de Cumhurbaşkanı seçilen Giscard d'Estaing, kişisel dostu Karamanlis'in de etkisiyle, Fransa'nın Türkiye ile Yunanistan arasında dengeli politikasını terketmiş, Türkiye'nin 1974'de Kıbrıs müdahalesi üzerine Yunanistan'ı açıkça desteklemeğe başlamıştı. 1981'de Cumhurbaşkanı olan sosyalist Mitterand zamanında ise Ermeni tethişine göz yumulmaya başlanması iki ülkenin ilişkilerini ciddi biçimde zedelemişti. Ancak Fransa, bu tutumunun tehlikeli sonuçlarını, görünce 1984'den sonra temkinli bir yola girecek ve Türk-Fransız ilişkileri düzelmeye başlayacaktı.

Acaba Türkiyede Gaulle'ün önerdiği yolda, Fransa ile geniş bir işbirliğine giremez miydi? Şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: De Gaulle Türkiye'nin NATO'nun askeri kanadından çekilmesini beklemiyordu.

Fransa Türkiye’de ABD’nin yerini alıp geniş yükümlülükler üstlenmek niyetinde değildi. Zaten böyle bir şeye gücü yetmezdi. Ancak, Türkiye, dış politikasında müttefik olarak tek bir devlete yani ABD’ye dayanmakla günü geldiğinde tüm manevra olanığını yitirmiş olmaz mıydı? Nitekim öyle bir gün 1975’de ABD Kongresinin Türkiye’ye silâh amborgosu uygulanması ile ortaya çıkmamış mıydı? İlerde de benzeri bir durumla karşılaşılabilir miydi? Fransa, güttüğü bağımsız politikası nedeniyle genellikle ABD’ye ayak uyduran İngiltere ve uydurmak zorunda olan Federal Almanya’dan farklı idi. Oldukça ileri bir silah sanayii vardı. Akdeniz ve Ortadoğu’da Türkiye ile daha uyumlu işbirliği yapabiliyordu. Fransa Türkiye için bir seçenek, bir alternatif değilse bile, bir çeşitlendirme (diversification) politikası çerçevesinde bir yedek dayanak ya da denge unsuru (contrepoids) olarak düşünülemez miydi? Fransa Türkiye ile girişeceği geniş işbirliğinden sağlayacağı çıkarları bir kenara itip onu bırakabilir miydi?

Bu sorunların yanıtlarını dün sağlıklı biçimde vermek için yeterince düşünmemiş olabiliriz. Ama şimdi düşünmemizde yarın için yarar vardır, kanısındayım.

* * *